

L'edat mitjana en la crònica de Gaspar Escolano

per Pau Viciano

RESUM:

En contrast amb la imatge romàntica de l'edat mitjana que ha estat dominant fins als nostres dies, els cronistes de l'edat moderna ens ofereixen una visió molt diferent, menys idealitzada d'aquell període. La crònica de Gaspar Escolano, publicada a començament del segle XVII, ofereix una lectura del passat medieval del País Valencià sense ruptures amb el seu propi present. Escolano hi veu els orígens de la seva mateixa societat aristocràtica i cristiana. A través de la seva obra, l'article examina com veien els erudits moderns el llegat de l'antiguitat, la lluita contra l'Islam, la conquesta de Jaume I i els lligams amb Catalunya.

PARAULES CLAU:

Historiografia; segle XVII; edat mitjana; País Valencià; Escolano.

ABSTRACT:

In contrast with the Romantic picture of the Middle Ages which has prevailed up to our own times, early-modern historians had a very different, less idealized vision of that period. Gaspar Escolano's chronicle, published at the beginning of the seventeenth century, reveals no breaks between the medieval past of the Kingdom of Valencia and the author's own times. Escolano sees in that past the origins of his own aristocratic Christian society. Through his example, the article examines how early-modern scholars viewed the legacy of ancient times, the struggle against Islam, the conquest by James I, and the links with Catalonia.

KEY WORDS:

Historiography; seventeenth century; Middle Ages; Kingdom of Valencia; Escolano.

«*Buela el tiempo a toda furia, derramando agua de olvido en las obras dignas de inmortalidad*»: així encapçalava Gaspar Escolano, cronista oficial del regne de València, la dedicatòria de la història que adreçava als diputats de la Generalitat.¹ Si hem de creure les seues paraules, el motiu que l'impulsava a escriure aquesta crònica general de «*las cosas de nuestra nación*», no era sols la curiositat sinó també «*el desseo natural de servir en algo a la patria*». En abordar aquesta empresa «patriòtica», l'historiador —convé recordar-ho encara— no deixava de ser fill del

1. *Década primera de la Historia de la insigne y Coronada Ciudad y Reyno de Valencia*, València, Pere Patrici Mey, 1610. Hi hagué una nova edició, amb ampliacions a càrrec de Joan B. Perales a Madrid, 1878-1880. Citem segons l'edició de 1610.

seu temps, i la mirada que dirigia cap al passat estava condicionada per les realitats i les representacions de la seua època. En aquest sentit, les cròniques dels historiadors del Barroc havien de projectar una llum pròpia sobre els temps medievals. Una època, l'edat mitjana, suficientment llunyada d'aquells erudits per a presentar-se ja com a matèria historiable, i alhora suficientment pròxima —la societat dels segles xvi i xvii encara era «feudal» o almenys «senyorial»— per a ser valorada d'una manera diferent de com ho farien segles després els autors romàntics. La visió que els cronistes moderns tenien del món medieval havia de resultar, per força, aliena a aquella idealització —positiva o negativa— que van llegar els historiadors i literats del segle XIX, i que ha modelat decisivament l'imaginari contemporani.²

Si es consideren les grans obres valencianes del Sis-cents, tanmateix, s'ha de reconèixer que l'època medieval no va tenir massa sort. L'afany de connectar el propi present amb una antiguitat revaloritzada, desviava bona part de l'atenció dels cronistes cap a l'època romana, i fins i tot cap a temps encara més remots i mítics. D'aquesta manera, en començar la narració històrica per aquelles èpoques reculades, els segles medievals corrien el perill, per diverses incidències, de no poder-se tractar en tot el seu abast. De fet, els *Anales* de Francesc Diago (†1615) acabaven en el regnat de Jaume I,³ tot i que aquest dominicà deixà uns *Apuntamientos recogidos por el P. M. Fray Francisco Diago para continuar los Anales del Reyno de Valencia desde el rey Pedro III hasta Felipe II*, que només veieren la llum ja ben entrat el segle XX.⁴ La crònica de Gaspar Escolano (†1619) també fou un projecte inacabat: l'autor només publicà —i sembla que sols va enllestir— una de les tres parts anunciades en el pla de l'obra.⁵ Amb tot, pel seu considerable volum —comprèn 327 capítols amb més d'un miler de pàgines— i per la diversitat dels aspectes que aborda —des de l'epigrafia antiga al debat contemporani sobre l'expulsió dels moriscos— aquesta crònica constitueix una veritable història general del País Valencià. En certa manera és també una obra miscel·lània: un magnífic calaix de sastre on l'autor acumula andròmines erudites provinents de fonts de la més diversa fiabilitat. La *Década primera* conté així deu llibres que no s'articulen en una narració cronològica, sinó que tracten diversos temes històrics i geogràfics, amb observacions que podríem dir-ne «antropològiques», seguint, com l'autor mateix adverteix, el model d'escriptors clàssics com «Estrabón, Plinio y Volterrano, que acompañaron las descripciones de las provincias con las historias que en ellas

2. Sobre la mitificació de la figura de Jaume I, vegeu el documentat estudi d'Ernest BELONGUER, *Jaume I a través de la història*, València, 1984, 2 vols.; per a una síntesi crítica del medievalisme valencià del segle XIX i dels seus mites, Pau VICIANO, *La temptació de la memòria*, València, Tres i Quatre, 1995.

3. *Anales del Reyno de Valencia*, València, Pere Patrici Mey, 1613.

4. Publicats a València, Acció Bibliogràfica Valenciana, 1936-1946, 2 vols.

5. La millor erudició de la Restauració ja es va interessar per Gaspar Escolano i la resta de cronistes del regne, vegeu Francesc MARTÍ GRAJALES, *El doctor Gaspar Juan Escolano, Cronista del reino*, València, 1892; Francesc ALMARCHE, *Historiografía valenciana*, València, 1919, i Vicent CASTAÑEDA, *Los cronistas valencianos*, Madrid, 1920. Pel que fa a la recerca actual, vegeu Belonguer, *Jaume I...*, I, 59-87.

passaron» (I, 1-4).⁶ La part publicada era, doncs, una gran introducció —*el fundamento de las que saldrán después*— de caràcter més aviat geogràfic i escrita sense «orden en el tiempo de las cosas», mentre s'anunciava al lector que «las leyes de Crònica guardaré con rigor en la segunda y tercera», que no isqueren a la llum.⁷ Per tant, seria inútil voler acotar una part de l'obra que estigués dedicada exclusivament a l'edat mitjana, però sí que pot assajar-se una valoració —fins i tot aproximadament quantativa— a la importància que Escolano atribuïa als fets medievals en la configuració del «seu» regne de València, un regne entès no sols com a «Estat» sinó també com a «nació». En aquest sentit, cal considerar com aborda el cronista barroc qüestions com l'origen «nacional» dels valencians i el conflicte plantejat al voltant de la pervivència d'una minoria islàmica dins la societat cristiana —els moriscs—, el pes de la noblesa com a referent de la identitat del regne i, finalment, el paper de la reialesa i de les institucions forals. Són temes no sols importants des de la nostra pròpia contemporaneïtat, sinó que també ho eren per un intel·lectual valencià d'inicis del Sis-cents. La perifertització del regne de València, que havia passat de ser cap de la Corona d'Aragó a una fosca província de l'imperi hispànic, no podia deixar insensibles les elits culturals del país. En aquest sentit, la castellanització lingüística, l'erosió de la identitat i de les institucions pròpies i la qüestió morisca, viscuda com una amenaça, eren realitats que, de manera més o menys conscient, es projectaven en la visió del passat medieval que ofereix Escolano.

Els temps medievals abans de l'edat mitjana

D'entrada, cal dir que el concepte d'«edat mitjana», com a període històric definit, no apareix en les *Décadas*. La «invenció» de l'edat mitjana, de fet, encara no havia tingut lloc. La divisió ja clàssica del passat en períodes individualitzats responia a exigències pedagògiques. Fou en 1688 —setanta-vuit anys després de l'inici de la publicació de la crònica d'Escolano— quan un autor de manuals, Christophe Keller treia a la llum la *Història de l'Edat Mitjana des dels temps de Constantí el Gran fins la presa de Constantinoble pels turcs*. Així, un vague referent cronològic —la *media aetas* o *media antiquitas*— ja utilitzat pels humanistes italians del Quatre-cents esdevenia un concepte historiogràfic amb uns perfils, almenys cronològics, ben definits.⁸ Ara bé, si considerem l'estructura de les *Décadas*, pot comprovar-se que l'època medieval hi tenia una presència ben remarcable. El 90% dels 46 capítols on es fa un discurs històric cronològic —corresponents al llibre segon i tercer— està dedicat a l'època medieval, des de les invasions germàniques a les darreries del segle XIII, en concret fins al regnat

6. En les citacions indiquem el llibre —en números romans— i les columnes.

7. Entre altres qüestions, aquest distanciament d'un fil cronològic li valgué les crítiques d'un altre cronista de l'època com Diago, *Anales...*, 1-2.

8. Vegeu el llibre, d'altra banda polèmic, de Jacques HEERS, *La invención de la Edad Media*, Barcelona, Crítica, 1995, 27-29.

de Pere el Gran. L'antiguitat, en canvi, es redueix a set capítols que sintetitzen la cristianització de la Hispania romana, amb una atenció preferent a València on no podia faltar l'anecdota hagiogràfica de sant Vicent Màrtir. En la resta de l'obra —la majoria aclaparadora— les referències històriques es troben intercalades entre les descripcions de les institucions i de la geografia del regne de València. Ací també, el predomini correspon a l'edat mitjana, encara que potser compartit amb les antiguitats romanes, en un afany d'enllaçar la història local amb el prestigi del món clàssic exhumat llavors per l'erudició humanista.

En tot cas, però, cal remarcar que els principals fets històrics —fundació de parròquies i convents, episodis militars i descripció de genealogies nobiliàries— se centren sobretot en el regnat de Jaume I, en els orígens del regne de València. La importància de la conquesta catalanoaragonesa es posa en relleu també en l'espai que Escolano reserva al segle XIII en comparació al llarg període medieval «prejaumí». L'època visigòtica es troba clarament subrepresentada —un 17% dels capítols històrics, quan cobria el 30% del període cronològic—, i el mateix succeïa amb la islàmica i la dels regnes cristians del nord abans de la conquesta de Jaume I —un quart dels capítols i la meitat del temps. Tot al contrari, el segle XIII, que inclou els regnats de Jaume I i de Pere el Gran, suposa el 40% del text, mentre que només ocupava un 10% del període historiat. Això volia dir, ni que fos de manera implícita, que la conquesta jaumina havia suposat l'inici de l'etapa més decisiva per a la història valenciana.

Deixant a banda els orígens remots —i mitològics— de la península —el primer llibre s'inicia amb el «*Capítulo primero en que se averigua que antes del Diluvio estava poblada esta Provincia, que agora llamamos España*» (I, 3-4)—, la narració històrica pròpiament dita comença amb la cristianització de la Hispània romana. Sant Pere, sant Pau i sant Jaume són els grans personatges que, al costat de bisbes i màrtirs, protagonitzen aquest moment originari. La primera ruptura en aquesta evolució que enllaçava el noble passat romà amb la històrica hispànica i valenciana és «*la pérdida de España, quando la sugetaron los Vándalos, Alanos, Suevos y Godos*» (I, 280). L'explicació que Escolano donava de les invasions germàniques era clarament providencialista: «*quedó tan entrañada la deshonestedad en España, con la licencia que se suele tomar de las heregías (y más de la de Prisciliano, que desguarnecida la nación de la Religión y buenas costumbres (muros que cierran la entrada de los castigos de Dios) se quedó de par en par abierta al que luego descargó en ella de los Vándalos que la sugetaron*» (I, 283). Aquests esdeveniments eren, doncs, un càstig diví, que suposaria una veritable ruptura històrica amb l'arribada dels visigots i, més tard, amb la conquesta dels musulmans: «*apenas se balló [España] convalciente de la [experiencia] que padeció de sus vicios quando la visitó Dios con la entrada de los Godos, que biviendo con poco recato de su salud, y con desordenadas costumbres, bolvió a recaer, y vino casi a dar la última bocanada con la inundación de los Moros*» (II, 327). Aquesta era, de fet, la gran ruptura del passat hispànic, en la mesura que suposava la instauració d'un poder «pagà» durant un llarg període de temps: «*se quedaron arraygados en este Reyno por más de quinientos años*», s'afanyava a remarcar el cronista (I, 160). Així s'explica

que la conquesta de Jaume I no fos vista com un episodi qualsevol de la mil·lenària història de la ciutat de València. Es tractava, després de la colonització romana i de la primitiva cristianització, d'un nou moment fundacional producte de la voluntat del monarca, atès que «*el invencible Rey no se guiaba por otros nortes, que la honra y zelo de la Religión; ganoso de limpiar tan insigne ciudad de aquella gente pagana*» (III, 468). I això justificava el relleu que Escolano va dedicar a l'obra del Conquistador.

La diferència de com s'aborda a les *Décadas* l'època pre i postjaumina, però, no s'esgota en la minuciositat amb què es narren els fets del segle XIII, sinó també en els límits de l'espai geogràfic historiable. En efecte, tot i que el títol de l'obra fa referència a la història valenciana, fins al moment de la fundació efectiva del regne per Jaume I, l'àmbit d'estudi anava més enllà del territori valencià. Seguint el to habitual de les cròniques catalanes, és el conjunt de la península —Espanya— el veritable marc històric que Escolano considera quan relata els orígens mítics dels pobladors «antediluvians», de la predicació dels apòstols i de les invasions de «*los terribles Septentrionales*» (I, 159).⁹ Només des de l'època islàmica, sobretot en el moment que es fragmenta l'espai polític andalusí i es formen els regnes de taifa, és quan la narració històrica s'ajusta més decididament al territori valencià, una visió que es concreta sobretot en la detallada descripció les guerres de «*los Reyes moros de Valencia*». Ací hi havia un greu problema. Els musulmans, per més valencians que fossen, no podien adquirir amb ple dret el paper de protagonistes de la història local: els «autèntics» valencians eren els cristians, no els primitius sinó els qui s'hi havien establert arran de la conquesta del segle XIII. Escolano —per dir-ho així— no es queda a la València islàmica esperant que arribe Jaume I a conquerir-la, sinó que se'n puja cap als Pirineus a resistir amb els cristians del nord. Aquests són, per al cronista, els veritables avantpassats dels valencians del segle XVII.

Ara bé, entre fer una història basada en un subjecte ètnic, que hauria suposat perdre de vista l'espai valencià fins el moment de la conquesta, o una altra centrada en el territori, que no hauria tractat dels cristians fins a l'arribada de Jaume I, Escolano va triar una tercera via. Des del capítol XVI del llibre segon —«*De los Reyes Christianos que reynaron en Aragón después de la pérdida de España, y de los Moros que reynaron en Valencia: con las guerras que entre ellos, y con ellos hubo*» (II, 344)— la narració històrica es bifurca. D'una banda, se segueix l'evolució políticomilitar dels musulmans de València i, paral·lelament, es fa la història dels regnes cristians del nord, primer del d'Aragó i després de Catalunya. I el que cal remarcar és que tant en un cas com en l'altre s'abandona el marc general hispànic en favor dels territoris que formaran la futura Corona d'Aragó. Finalment, des de la conquesta jaumina i la fundació del regne cristià l'espai historiable és bàsicament el País Valencià, encara que en abordar el regnat de Pere

9. En la crònica de Beuter, tot i el detall amb què es refereix a València i Sagunt durant l'època romana, la perspectiva també és peninsular, fins la creació d'un regne musulmà de València, vegeu Pere Antoni БУТЕР, *Primera Part de la Història de València*, València, Publicacions de la Universitat de València, 1998, ed. a cura de Vicent Josep Escartí.

el Gran, els principals esdeveniments amplien l'atenció cap a Sicília i la resta de territoris catalanoaragonesos.

Un patriotisme regnicòla i religiós

Malgrat aquesta atracció del territori com a àmbit historiable, amb l'atenció al passat romà i visigòtic i als complexos esdeveniments dels regnes musulmans locals, no hi ha dubte que per a Escolano la conquesta i la repoblació del segle XIII suposaven l'última gran ruptura de la història valenciana. D'una banda, i això no era poc en un autor eclesiàstic, havia suposat la recristianització definitiva i ortodoxa —els visigots havien estat durant molt de temps heretges arrians— del regne de València. Però al mateix temps Jaume I significava també un canvi «nacional» en el sentit que en diríem etnicolingüístic —d'arrel catalana— i polític, amb la creació d'un nou regne autònom dins la Corona d'Aragó. Així, en els capítols XIX i XX del llibre primer —«*De las naciones que en diferentes tiempos poblaron la ciudad y Reyno de Valencia*» (I, 147) i «*De otras naciones que entraron a poblar el Reyno de Valencia*» (I, 159)— es fa referència als primers pobladors mítics —llegenda de Túbal, després del Diluvi—,¹⁰ als fenicis, grecs, ibers i romans, que *«fueron los que más tiempo habitaron en el Reyno, trayendo a él familias y colonias enteras de gente de Roma, que para que las cadenas del amor estuviessen más travadas entre ellos y nosotros, se vinieron a rebaños a arraygarse en este paraje»* (I, 149). Tot i que el «nosotros» ens remet a l'atracció del territori —per haver habitat el mateix espai els ibers locals tindrien alguna relació amb els valencians de l'època moderna—¹¹ les precisions posteriors són més clares. Després dels germànics, els àrabs i berbers, *«como viessen que no bastavan los soldados a poblarla toda, mandaron venir infinitas de aquellas cãfilas y aduares, y assentando en un pueblo, le dieron el nombre de aquella familia o de la cabeza della»* (I, 161). La islamització del territori, doncs, havia provocat un canvi religiós, però també ètnic. De la mateixa manera, la conquesta de Jaume I no sols havia estat un gloriós episodi militar, sinó que havia anat acompanyada de profundes modificacions de la població: *«finalmente los desarraygó [a los Moros] de su vieja possessi3n, el santo y invincible don Jayme: que acabada la conquista, pobló la ciudad y Reyno de tres de las más belicosas naciones que han florecido en el mundo; a saber es, Aragoneses, Catalanes y Proençales»* (I, 162).

10. Aquesta insistència en la noblesa dels orígens remots del país, com en les altres cròniques de l'època moderna, s'ha de posar en relació amb l'afirmació d'una tradició històrica pròpia anterior a Roma i, per tant, favorable a la justificació del poder monàrquic davant les pretensions eclesiàstiques vinculades al prestigi de l'antiguitat romana, vegeu Eulàlia DURAN, «Defensa de la pròpia tradició davant d'Itàlia al segle XVI», *Miscel·lània Joan Fuster*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991, t. III, 246-247, i Vicent Josep ESCARTÍ, «Estudi introductori» a l'edició de BEUTER, *Primera part...*, 19-20.

11. Aquesta atracció del substrat ibèric la reprendria amb força l'erudició contemporània, en veure el tronc originari de la població valenciana en aquells remots avantpassats, cfr. Pau VICIANO, «Erudició i autoctonisme al País Valencià. La història eclesiàstica de Josep Sanchis Sivera (1920-1921)», *Afers* 36, 2000, 399-420.

La major part dels repobladors, però, foren catalans. Així ho reconeixia Escolano quan es referia a «los linages de Cataluña, de quien por mayor parte se derivan los nuestros» i recordava la llegenda de les donzelles de Lleida (I, 166-167). Més contundent encara, en un altre passatge afirmava que «como fue poblado desde su conquista casi todo de la nación Catalana y tomó della la lengua, y están tan paredañas y juntas las dos provincias, por más de trescientos años han pasado los deste Reino debajo del nombre de Catalanes, sin que las naciones extranjeras biciesen diferencia alguna de Catalanes y Valencianos» (I, 108). Tanmateix, el cronista remarcava també l'afluïxament dels ligams originaris des del moment que la Corona d'Aragó s'integrà en la Monarquia hispànica: «hasta que de cien años o poco más a esta parte, que el Rey Católico don Fernando de Aragón unió su corona con la de Castilla, cada una de estas naciones ha tirado por su cabo, como sintiendo la ausencia de su cabeza, y así tenidas por diferentes» (*ibidem*). L'origen català de la «nació valenciana» i de la seua llengua no es negava, però al mateix temps —i aquest devia ser el punt de vista dels intel·lectuals locals d'inicis del segle XVII— Escolano afirmava un clar particularisme valencià.¹² Quan evocava la confusió entre catalans i valencians no ho feia amb orgull, sinó amb una certa incomoditat: «De que se dió en un grande inconveniente, que quanto se podía escribir de los nuestros en particular, y de sus jornadas, y hechos notables en guerras, salía a luz debaxo del nombre de Catalanes, si hazar mención distincta de los Valencianos en su propio nombre» (*ibidem*).

De la mateixa manera, el reconeixement de la unitat de la llengua no li impedia valorar les particularitats locals com a superiors a les de Catalunya: «en limar y perfeccionar la propia [lengua] se han dado tan buena maña, que con ser la mesma que la Catalana, se ha quedado esta montaraz y mal sonante, y la Valenciana ha passado a Cortesana y gentil» (I, 93). Aquesta idea de l'endolciment de l'arrel catalana originària donava lloc a reflexions pintoresques sobre el caràcter nacional: «Porque mezclando los Valencianos la saturnina melancolía de sus progenitores y vezinos los Catalanes, con lo dulce del país de que gozan, vienen a quedar con una alegre y marcial naturaleza». I encara afegia: «De forma que como una espada de fino azero se encierra en una vayna de terciopelo blando, y sacada della lastima y mata: assí el corazón animoso desta nación se cubre de un cuerpo regalado, hecho de tal temple, que echando mano al corazón exceden en furia y ánimo a los mesmos leones» (IV, 862).

Aquesta insistència en la identitat valenciana particular era una manera d'afirmar-se respecte a Catalunya, però sobretot suposava un clar posicionament contra l'hegemonia i les pretensions de predomini castellanés. L'elogi de la «llengua valenciana» o llemosina té la seua raó de ser en la creixent castellanització de

12. La consciència dels orígens catalans, referits en aquest cas a la ciutat d'Oriola, la tenia també un altre cronista com Martí de Viciana: «En Oribuela y su tierra siempre se ha guardado la lengua catalana, porque en tiempo de la conquista se pobló la tierra más de catalanes que de otras naciones, de los quales heredaron la lengua, corazón, manos y obras», vegeu la *Crónica de la ínclita y Coronada Ciudad de Valencia*, València, 1563, III, 341.

les elits polítiques i culturals del regne.¹³ La situació, a inici del Sis-cents, era ja tan deteriorada que Escolano, per a prestigiar la seua llengua, no sols havia d'esgrimir la qualitat literària dels antics escriptors valencians —Jordi de Sant Jordi, Jaume Roig, Ausiàs Marc—, sinó sobretot remarcar també el seu caràcter de vehicle religiós —era la llengua de predicació internacional de sant Vicent Ferrer— i de llengua cortesana: «en suma en aquellos siglos antiguos vino a tener la lengua Lemosina tan grande crédito, que como a cortesana se hablava en la Corte de los Condes de Barcelona, y en la de los de Mompeller» (I, 92). Un elogi que, almenys en el món de les lletres —i la llengua de la seua crònica n'era tot un símptoma—, havia de sonar per força a elegia.¹⁴

Era en aquest particularisme suspicax contra el creixent domini castellà on es manifestava el «patriotisme valencià modern».¹⁵ Sense qüestionar la lleialtat a la Monarquia hispànica, Escolano es queixa del monopoli que Castella exercia sobre el conjunt polític, apropiant-se en exclusiva de la l'apel·latiu comú d'espanyols. Així, reclama per al regne de València, integrat en la Corona d'Aragó, la denominació clàssica d'Espanya: «siempre en el concepto y opinión de los hombres fue estimada en más la parte d'ella que a nosotros cabe, tanto que en diciendo España, o Españoles, por excelencia, eran entendidos los de la Citerior o Tarraconense» (I, 102). I tot seguit es lamenta del fet que els castellans s'enorgulleixen «llamando a sola Castilla España, y a solos los Castellanos Españoles».¹⁶ D'aquesta manera, Espanya, la Monarquia hispànica, era un àmbit de fidelitat política que no es qüestionava. Tot al contrari, Escolano celebrava la unitat dinàstica recordant que «todos los reynos de España, que andavan derramados debaxo del gobierno de diferentes Reyes, por grande suerte han buuelto a su antigua forma y conformidad» (I, 105). Però al mateix temps es volia que aquesta unió, legitimada també pel prestigi de la Hispània de l'Antiguitat, fos compatible amb l'afirmació tradicional d'una identitat, d'una «nació valenciana», que es reconeixia sobretot pel seu cos institucional definit pels Furs.

Ara bé, el que restava clar és que els musulmans, ni quan encara constituïen regnes propis ni després de la conquesta cristiana, no formaven part de la nació valenciana objecte de les preocupacions patriòtiques d'Escolano. Tot al contrari, un dels grans eixos de la crònica és l'oposició entre l'islam i la cristiandat sobre l'escenari del regne de València. En les *Décadas*, l'única legitimitat que té la presència dels musulmans en terres valencianes és el fet de constituir un càstig

13. Un bon exemple d'aquesta actitud és l'obra de Martí de Viciana, *Libro de alabanzas de las lenguas Hebrea, Griega, Latina, Castellana y Valenciana*, València, 1574.

14. Sobre aquest moment crucial de la història social de la llengua, vegeu Joan Fuster, «Notes sobre el "llemosí" a la València del segle XVI», *Llibres i problemes del Renaixement*, València-Barcelona, Institut de Filologia Valenciana-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1989, 43-63, amb una atenció especial a l'actitud lingüística d'Escolano (58-62).

15. Vegeu James CASEY, «El patriotisme en el País Valencià modern», *Afers* 23-24, 1996, 9-30.

16. La reivindicació de la Hispània Citerior i l'oposició a la tendència castellana d'apropriar-se en exclusiva del prestigi de la Hispània clàssica és habitual en les cròniques catalanes de l'època moderna, vegeu Eulàlia DURAN, «Els conceptes d'Espanya en el segle XVI», *L'Avenç* 244, 2000, 27-34.

diví de dimensions quasi apocalíptiques: *«apenas abrieron los Ciudadanos [de Valencia] las puertas, que se metieron como lobos carniceros; y sin diferencia de sexo, ni edad, degollaron, echaron de la ciudad, y forçaron a muchos a dexar la fe»* (I, 341). De la mateixa manera, la destrucció del seu domini fou també designi de la providència, a través dels enfrontaments civils entre els mateixos musulmans: *«y de aquí començaron las guerras entre los Moros; favoreciendo Dios por su clemencia a los pocos Christianos, para poder rehazerse al arrimo de sus discordias: de suerte que si entraron los Moros por la puerta de nuestras sensualidades en España, se salieron della por la de sus dissensiones; que son las dos puertas reales por donde se entra y sale en las Monarchías»* (I, 344). La conquesta cristiana, però, no suposava el tancament de la pugna entre aquests dos móns. Escolano descriu aquest enfrontament secular —des de la repressió de les sublevacions dels musulmans valencians fins a la conquesta de Granada— condicionat per un esdeveniment contemporani: l'expulsió dels moriscos. De fet, aquesta mesura, duta a terme entre 1609 i 1610, degué coincidir amb la redacció de les *Décadas*, així que en relatar el procés de l'expulsió, Escolano estava fent pràcticament una crònica periodística. No es limitava a informar, però. Tot el llibre desè és una justificació amb arguments històrics sobre la necessitat d'expulsar els descendents dels musulmans valencians. El primer capítol es dedica a recordar *«las ocasiones de guerra que se ofrecieron a la ciudad y Reyno de Valencia con los Moros de Mar y tierra»* des de Jaume I fins Alfons el Magnànim (X, 1429). I el segon tracta *«de las diligencias que hizieron los Reyes hasta el Rey Don Fernando el Cathólico, por traer los Moros a la fe de Iesu Christo»* (X, 1439). L'argumentació d'Escolano és que ni per la via militar ni per la persuasió s'havia aconseguit acabar amb la presència musulmana dins del regne. Els capítols dedicats al problema morisc en l'època moderna, de fet els únics on es tracta la història d'aquest període, insisteixen en les raons que s'esgrimiran en 1609 per a ordenar l'expulsió. El llibre desè en conjunt és, doncs, un esforç per justificar des de l'erudició històrica i la compilació de documents contemporanis la decisió d'expulsar les darreres restes de la presència islàmica en terres valencianes.¹⁷ A ulls d'un erudit eclesiàstic com Gaspar Escolano, amb aquesta mesura s'acomplia la gran obra inacabada de Jaume I i, en certa manera, es tancava un llarg cicle històric que havia començat en els temps medievals.

La història com a genealogia

En bona mesura, en Escolano la història del regne de València es confon amb el passat dels seus llinatges aristocràtics. Al costat de la Monarquia i de l'estament

17. En aquest sentit, aquesta part de l'obra s'insereix en un corrent de propaganda antimorisca que té un dels representants més virulents en el dominicà Jaume Bleda, autor de dues obres com *Defensio fidei in causa neophytorum sive Morischorum Regni Valentiae, totiusque Hispaniae. Et tractatus de iusta Morischorum ab Hispania expulsione* i la *Corónica de los moros de España*, publicades a València en 1610 i 1618 respectivament. Per a una visió general del «problema morisc» en els historiadors de l'època, vegeu Miguel Ángel de BUNES, *Los moriscos en el pensamiento histórico. Historiografía de un grupo marginado*, Madrid, Càtedra, 1983.

eclesiàstic, la noblesa, amb una posició social i cultural plenament dominant a l'època moderna, no podia deixar d'acaparar l'atenció del cronista. Però en lloc de rebre un tractament tan exhaustiu com les institucions eclesiàstiques, inventariades amb detall en el llibre cinquè, la història dels llinatges s'inclou en la descripció de les poblacions del regne que, seguint una distribució per la costa de sud a nord —i descendint després per l'interior— ocupa els quatre llibres que van del sisè al novè.¹⁸ Així, la sèrie comença pel districte d'Oriola i la *«relación de los caballeros que quedaron poblados»* (VI, 43) arran de la conquesta de Jaume I, per acabar, després de recórrer tot el país, en la descripció de *«las valles de Villalonga, Alcalá, Ebo y Gallinera, y de los caballeros de los apellidos de Lansol, Romaní, Valleriola y Roca»* (IX, 1391). Ara bé, tot i que les referències a la noblesa alternen amb els comentaris geogràfics i d'altres notícies, la majoria d'aquests llibres —que suposen quasi la meitat de l'extensió de les *Décadas*— estan consagrats a les famílies aristocràtiques. Aquesta història de la noblesa es concep com una agrupació de narracions sobre les vicissituds dels llinatges, però en la seua organització dins de la crònica el criteri territorial s'imposa a l'estrictament genealògic, ja que quan una família posseïa més d'un lloc, les referències al seu passat es fragmentaven en els capítols corresponents a cada població. Aquest criteri geogràfic feia també que l'ordre de presentació dels llinatges fos independent de la seua jerarquia dins del món aristocràtic. En aquest sentit, cal dir que l'atenció que Escolano dedica a les cases aristocràtiques no responia tant a l'interès pel passat com pel present: els llinatges que es reflecteixen en les *Décadas* són titulars de les senyories descrites a inicis del segle XVII. L'evocació de la història a través de la reconstrucció genealògica aportava un prestigi que, al capdavall, legitimava aquesta possessió senyorial. Més encara quan es tractava de llinatges que no podien acreditar un arrelament fins al llindar de l'època moderna. Era el cas dels Borja, com a ducs de Gandia, als quals Escolano dedica tot un capítol: *«Que trata de la antigüedad y linaje de los Borjas Duques de Gandía, y de los esclarecidos varones que desta casa han salido hasta el día de hoy»* (VI, 198), tot atribuint-los una ascendència reial. El mateix succeïa amb els Cárdenas en el marquesat d'Elx, més encara quan la seua possessió —una donació de Ferran el Catòlic— era contestada a través d'un plet secular pels mateixos vassalls, que maldaven per reincorporar-se a la Corona (VI, 60). Aparentment, Escolano no prenia partit, però no s'estava de recordar els valors del nou llinatge senyorial, d'origen castellà.¹⁹

En general, el prestigi de les famílies aristocràtiques es vinculava a la seua antiguitat i al parentiu amb els grans barons i fins i tot amb les cases reials. No cal dir que com més reculada era la narració genealògica, més s'endinsava en el terreny dels mites. En aquest sentit, els llinatges d'arrel catalana i aragonesa

18. Val a dir que al llibre cinquè es dediquen dos capítols —el XXVI i el XXVII— a donar una visió general dels principals títols nobiliaris valencians i dels llinatges que els posseïen.

19. *«La villa, juntamente con el pueblo de Crevillente, vino a ser poseyda destes caballeros, por merced y donación que hizo el Rey Católico Don Fernando, a Don Bernardino de Cárdenas, Comendador Mayor de León, en e año mil quatrocientos ochenta y uno, si bien los vezinos de Elche han hecho siempre contradicción: y teniéndose por de la corona Real, han seguido y siguen hasta agora el pleyto»* (VI, 65).

l·ligaven la memòria dels seus orígens —i també la seua legitimació dins l'estament nobiliari— a uns temps medievals que es presentaven com una època heroica. L'època de la lluita victoriosa contra l'islam, on aquestes famílies aristocràtiques pogueren demostrar alhora les seues virtuts militars i el servei a la corona. Però aquests empreses guerreres remetien a dues edats mitjanes diferents: una, més real, se situava en el moment de la conquesta de València al segle XIII; l'altra, amb elements mítics, es remuntava a la conquesta carolíngia de Catalunya i, entrant ja en el terreny fabulós, al naixement de la monarquia de Sobrarb i fins i tot a la llegenda d'Otger Cataló. El segle XIII era l'època fundacional de la noblesa valenciana, que es veia dignificada per la seua relació amb la figura ja mítica de Jaume I, sobretot els llinatges que apareixien esmentats en la pròpia crònica del rei. Ser considerat descendent dels «*cavalleros de la conquista*» era així un dels títols de noblesa més preuats en aquestes alçades de l'època moderna.²⁰ Era el cas, entre molts d'altres, dels Bou, que «*son de los que vinieron a la conquista de Valencia, según que ballamos escrito por el mismo Rey en su libro*» (VI, XIII, 101).²¹ Una participació en l'empresa reial que no exclouïa, com a via d'ennobliment, serveis diferents al de les armes. D'aquesta manera, els Rabassa es veien enaltits en la crònica d'Escolano perquè «*servieron al Rey don Jayme en la conquista de Valencia y Murcia con la pluma y con la espada: con la pluma, de secretarios: con la espada, de valientes soldados*» (VII, 320).

L'altre gran moment originari de les famílies aristocràtiques arrelades al País Valencià es remunta, molt abans de la conquesta de Jaume I, fins als segles VIII i IX. Un temps nebulós, vist des de l'època d'Escolano, que permetia justificar la sang reial que s'atribuïa a alguns dels grans llinatges valencians. Els Borja descendrien així de de «*Don Pedro de Atharés, de la casa y sangre Real*» (VI, 198), i els Pardo de la Casta de «*la hija del último Conde de Aragón, que casó con el Rey de Sobrarbe y Ribagorça, de donde proceden nuestros reyes de Aragón*» (VII, 292-293). D'altres famílies anaven més enllà de la mítica monarquia dels Pirineus, per a enllaçar amb la casa reial de França, com els Boil, que «*se tiene por tradición, que traen su origen de la casa Real de Francia, por un ramo de los antiguísimos Aznares, Condes de Aragón*» (VII, 305). O de països encara més allunyats, com els Vilaragut, que «*traen su origen (según la cierta tradición) de los Christianísimos Reyes de Ungria*», i finalment «*su venida dellos a Cataluña, fue con el Emperador Carlo Magno*». (VIII, 838-840). En general, la noblesa valenciana que gosava projectar la seua genealogia cap a temps tan reculats, si no podia enllaçar amb els reis, sí que es vinculava a la figura de Carlemany i a la conquesta del Principat per l'imperi franc. D'aquesta manera, els Centelles eren una família «*de las más illustres de España, porque decien de los Craones Duques de Borgonya, de cuya casa vino Don Cotaldo de Craón a servir a Carlo Magno, o a su hijo Luys, en la recuperación de Cataluña*» (VI, 165). Dels Perellós, diu Escolano que «*cuentan los desta casa por tradición, que traen su descendencia*

20. Uns anys més tard, a la fi del segle XVII, aquest afany genealògic motivaria la redacció de *Les trobes que escrigué Mossén Jaume Febrer dels linajes dels Nobles de la Ciutat y Regne de València*, una falsificació atribuïda a Onofre Esquerdo, vegeu BELENGUER, *Jaume I...*, I, 86-87.

de un Conde de Tolosa desde tiempo de Carlo Magno» (VII, 316-317). Els Vilanova descendeixen, segons el cronista, «*de la casa del Marqués de Trans en Francia*», i «*entraron en España estos cavalleros, quando la recuperación de Cataluña; donde quedaron heredados por merced y gratificación de los Emperadores Carlo Magno, y Luys su hijo*» (IX, 1002-1003).

D'altres llinatges encara es veien ennoblits amb la llegenda d'Otger Cataló i els nou barons de la fama, entre els quals suposadament es trobaven els avantpassats de les més honorables famílies valencianes originàries de Catalunya.²² «*Llenas estan las historias Catalanas de la calidad desta casa* —deia Escolano referint-se als Anglesola—, *desde la venida de aquellos nueve cavalleros, que vinieron de Francia a la recuperación de Cataluña con Auger de Catalón*» (VII, 526). Al seu torn, hi havia també «*los del apellido de Aguilón, que decienden de Juan de Cervera, uno de aquellos famosos compañeros de Auger Catalón*» (VII, 532). I els Català, «*linaje que en la antigüedad y la calidad empareja con la mesma conquista de Cataluña (...) hablando de Auger Catalón*» (VII, 530). Però entre aquests, el llinatge de major prestigi nobiliari foren els Montcada, ja que «*en la recuperación de Cataluña, después de la entrada de los Moros en España, se halló Auger Catalón con nueve capitanes que le siguieron, de los cuales era el primero y más principal Dapifer o Napifer de Moncada, como se parece en que muerto Auger, le sucedió en el gobierno y cargo de General*» (VIII, 891). Amb tot, encara figuraven en les *Décadas*, recolzant-se en cròniques anteriors, algunes genealogies que ultrapassaven els segles medievals, fins i tot els més remots i fabulosos, per a enllaçar amb l'Antiguitat romana, tan revaloritzada per les històries de l'època renaixentista i moderna. «*Nuestro Beuter certifica* —recollia Escolano—, *que de los Romanos quedaron por acá dos linajes principales entre otros muchos; que fueron los Cornelios, que agora corrompidamente llamamos Corneles; y los Pardos*».²³ Aquest darrer llinatge, doncs, no sols es considerava emparentat amb la reialesa, sinó que es creia que provenia d'una noble estirp romana: «*Por ser tanta la antigüedad de este linaje, se cree que la heredaron de aquellos Pardos descendientes de Roma; cuya nobleza queda bien autenticada por las muchas piedras que dellos se hallan levantadas en el mundo; mayormente en nuestro Reyno*» (VI, 87).

Les restes epigràfiques, doncs, que constitueixen una bona part de les notícies arqueològiques comentades per Escolano, es veien com a argumentació de l'antiguitat de les famílies que reclamaven una ascendència romana. Més plausible era la identificació dels cavallers que participaren en la conquesta del segle XIII a partir, sobretot, de la crònica de Jaume I —és el cas esmentat dels Bou— i potser dels documents de les primeres donacions conservats en els arxius

21. Era també el cas dels Vic, «*cavalleros de la conquista*» dotats d'*un maduro y cuerdo entendimiento*» (VI, VIII, 51-52) o dels Vilarasa, que «*servieron en la conquista deste Reyno*» (VII, XXIII, 543-544).

22. Sobre aquest cicle llegendari i la seua influència en la historiografia catalana, vegeu Miquel COLL I ALENTORN, «*La llegenda d'Otger Cataló i els Nou Barons*», *Estudis Romànics*, I, 1947-1948, 1-47.

23. Vegeu BEUTER, *Primera part...*, 94 i 138 de l'edició de V. J. Escartí.

nobiliaris.²⁴ En canvi, en transpassar la frontera de l'any mil, cap a les boires del món carolingi, les preteses proves documentals es feien més escasses, si és que n'hi havia. Escolano recorria explícitament a l'autoritat de les «històries catalanes» per a donar validesa a la llegenda d'Otger Cataló —com succeïa amb els Anglesola— o a la crònica de Beuter per a argumentar l'arrel romana dels Cornell i dels Pardo. Habitualment, havia de conformar-se a recollir el que deia la tradició —Boil, Perellós, Vilaragut—, tot i que de vegades aquesta podia confirmar-se amb còpies pretesament autèntiques de documents originals. Així, sobre l'ascendència reial dels Vilaragut, deia: «*Corrobórase la tradición con un auto traydo de Alemania*», mentre que per a demostrar la seua arribada a Catalunya amb Carlemany es val d'«*un manuscripto antiguíssimo que tengo en mi librería de la división de aquel Principado*» (VIII, 838-840). El mateix «*manuscrito antiguíssimo de los linajes*» torna a citar-se per a acreditar l'antiguitat carolíngia dels Vilanova (IX, 1002). Fins i tot arriben a transcriure's les suposades còpies dels documents carolingis, tal com feia en parlar dels Centelles: «*Así parece por un traslado auténtico que se guarda en el archivo de Oliva, sacado fielmente de un Privilegio que originalmente le tienen en el de Barcelona*» (VI, 165). En general, doncs, Escolano semblava fer un esforç d'erudició per donar credibilitat a les genealogies que anava teixint al llarg de la crònica i, en algunes ocasions, fins i tot podia mostrar-se escèptic davant els orígens mítics atribuïts a certs llinatges.²⁵ Però no deixava de donar crèdit a les fonts llegendàries com les d'Otger Cataló i a una utilització molt imaginativa dels textos epigràfics llatins. En definitiva, no arribava a contradir les genealogies oficials de les cases aristocràtiques de l'època moderna, i contribuïa, així, a reforçar les seues aspiracions al plus de noblesa que els atorgava la sang reial i l'antiguitat més remota. La visió dels llinatges valencians que es presenta a les *Décadas* legitimava, amb el recurs al passat, la seua situació dominant en el present del cronista.

El rei i el regne

En les *Décadas* el regne de València sovint s'entén més com a territori que no com a marc jurídic i polític. Pràcticament la meitat de l'obra està dedicada a la descripció geogràfica de les poblacions valencianes i, molt especialment —com s'ha vist—, als llinatges senyorials que les posseïen. De fet, només hi ha un sol capítol —el XXV del llibre cinquè— consagrat al «*Regimiento, Regidores*

24. Així, es deia: *el lugar de Alaquaz ha sido poseydo por mucho tiempo de los Cavaleros del apellido de Aguilar: que según papeles desta casa, y relaciones de nuestras historias, decinden de un Gonzalo Aguilar, natural de la ciudad de Córdoba, y del apellido y armas de los Condes de Aguilar* (VII, 287-288).

25. Referint-se als Exarc, afirmava: «El docto Bachiller Molina en sus collectáneos tiene por probable, que los Exarcas proceden de aquellos Príncipes, llamados Exarcos, que en Italia tuvieron por espacio de ciento y cincuenta años aquel supremo cargo (...). Mas como no tengamos cierta averiguación desto, contetarnos hemos con lo cierto, que estos cavalleros decinden de Aragón, y que traen su origen de la Ciudad de Teruel, donde fueron tenidos y reputados por hidalgos» (VII, 338).

y forma de República de la ciudad y Reyno de Valencia». En aquest apartat, en essència, Escolano es limita a inventariar les institucions forals i a aportar algunes notes històriques sobre la seua formació durant l'edat mitjana.²⁶ Ja és significatiu que comence tractant les eclesiàstiques, representades pels prelats i per la inquisició, «este Angélico Oficio» que Ferran el Catòlic va fer pujar al «soberano colmo de su reputación» (V, 1077). A continuació, segueixen els òrgans del poder reial, des del virrei al mestre racional, passant pel governador i el batlle general. Només en un tercer situa Escolano les institucions de la ciutat i les estamentals del regne. D'entrada, afirma que els jurats «son los que realmente representan la ciudad y las niñas de los ojos del común» (V, 1081), però la visió que en dóna s'adiu amb els valors nobiliaris dominants en la societat de l'època. Després de tractar amb detall i complaença els aspectes protocol·laris del càrrec —com ara les vestimentes cerimonials—, avala el caràcter aristocràtic de la magistratura urbana. Així, considera que «acertada resolución fue la de nuestros legisladores de no acoger a cargo tan importante mercaderes, ni hombres mecánicos que viven de sus manos y oficios, sino a cavalleros y ciudadanos que pasan de sus rentas, y equivalen a hidalgos; en contrario de otras ciudades, donde son admitidos con evidente peligro del bien común» (V, 1082-1083). El patriciat medieval, des de l'època moderna, es veia assimilat així a la baixa noblesa. Com a molt, Escolano aprovava que «los plebeyos» tinguessen representació al consell, «un Ayuntamiento (que llamamos Consejo) que se forma de hombres de todas las condiciones y estados» (V, 1084). Finalment, després de descriure les funcions dels altres oficials —justícies, mostassaf, racional— conclou amb els diputats de la Generalitat, als quals considera elegits «para la guarda y amparo de todo el Reyno» (V, 1087). Ara bé, les seues funcions no assolien un relleu polític semblant al del govern municipal, tot i que també s'hi destaquen els elements protocol·laris i cerimonials. Aquestes institucions, a ulls d'Escolano, asseguraven de la «República de Valencia», atès que era «maravilloso el concierto político de su gobierno». El cronista, al cap i a la fi un intel·lectual eclesiàstic vinculat al poder públic —era cronista oficial del regne per petició de les Corts— exaltava la ideal harmonia política de l'ordenament foral. El govern del regne —segons afirmava— «participa de República libre, y de súbdita a su Rey y señor: por lo qual quando se juntan a cortes con el Rey, o con persona Real, los tres estamentos, Eclesiástico, Militar y Real proponen y acuerdan las leyes y fueros que juzgan por beneficiosos para la República, y el Rey interpone su autoridad y decreto» (V, 1077).

L'exaltació de l'equilibri de poders entre el monarca i les Corts, i especialment dels tres estaments que conformaven una societat política d'origen medieval, era compatible amb un clar posicionament aristocràtic i, sobretot, amb un decantament cap al paper central de la reialesa. En primer lloc, perquè l'episodi fundacional de la conquesta jaumina tornava a posar-se en relleu, més enllà de les seues

26. L'ordenament jurídic foral ja havia estat objecte de compilacions més aviat per a ús pràctic, com la de Pere Jeroni TARASSONA, *Instituciones dels Furs i Privilegis del Regne de Valencia*, València, 1580. Posteriorment, ja en el context del «neoforalisme», cal destacar l'obra de Llorenç MATEU i SANÇ, *De regimine Urbis et Regni Valentiae, sive selectarum interpretationum ad principatiosiores Foros eiusdem*, València, 1654-1656, 2 vols.

implicacions patriòtiques i religioses,²⁷ que el rei conquistador havia estat el creador de les lleis per a «*la nueva República de Valencia*» (III, 489). Però també pel paper determinant que ocupen els fets dels monarques en la narració del passat del regne. Si la descripció geogràfica del territori havia estat l'ocasió de traure a relleu els llinatges de la noblesa, els capítols on es feia una narració cronològica del passat es reservaven sobretot a major glòria de la Corona, representada sobretot per Jaume I i pel seu fill Pere el Gran. Del regnat del Conquistador, a més de remarcar-se els fets de la presa de València i de la fundació del nou regne, es destacaven els conflictes amb la noblesa aragonesa al voltant de la fundació del regne de València, «*la contradicción que los Aragoneses le hizieron, assí en que fuesse Reyno de por sí, como en bivir debaxo de aquellos nuevos fueros*» (III, 489). En opinió d'Escolano, el motiu de la resistència dels aragonesos era que «*no quisieron sujetarse a los nuevos fueros de Valencia, que eran mucho más rigurosos que los suyos*» (III, 491), és a dir, més favorables a l'autoritat reial, que és el que interessa al cronista. Al llarg de les *Décadas*, les referències als furs de València reflecteixen la bona sintonia entre el regne i la Corona, mentre que sovint les al·lusions als furs d'Aragó —i també als de Catalunya— estan relacionades, sobretot en l'època de Pere el Gran, amb episodis de qüestionament de l'autoritat reial. Així, Escolano es posiciona en contra de la Unió aragonesa, que provocà «*tantos desacatos contra su Rey*», pels quals «*se siguieron muchos siniestros*» (III, 585). En una altra ocasió, eren els vassalls catalans —nobles i ciutats— els qui «*conspiraron contra éb*», al·legant greuges forals, quan «*el Rey Don Pedro no había hecho lesión ninguna en sus fueros, sino solamente quitado ciertas libertades introduzidas por vicio y corruptela de los tiempos, que convenía desterrarlas y abrogarlas por el servicio de Dios y buen gobierno de la República*» (III, 547). Escolano, doncs, es mostrava per damunt de tot com un ferm partidari del poder reial, una actitud que no dubtava a fer explícita amb sentències com aquesta: «*sin duda la poca potencia en los Reyes, haze descortesés a los vassallos*» (*ibidem*).

Aquesta defensa de l'autoritat reial anava lligada a una visió mitificada de Jaume I i de Pere el Gran, centrada bàsicament en les seues virtuts militars. El Conquistador era, així, «*el más afamado Capitán del mundo*» (IV, 841) i del seu fill, vencedor tant de prínceps cristians com de musulmans sublevats, deia —ple d'orgull regnicòla— que «*no se puede negar que produjo nuestro venturoso Reyno de Valencia uno de los mayores Capitanes del mundo*» (III, 614). Més sorprenent és que l'alabança de les capacitats guerreses de Jaume I es faça identificant-les amb les qualitats que Escolano descriu en el «*monstruoso Murciélago*», fent una identificació simbòlica entre l'heràldica atribuïda al Conquistador i les seues dots militars.²⁸ D'aquesta manera, en una imatge que reafirma la seua

27. Val a dir que durant l'època moderna no va deixar de reafirmar-se el caràcter religiós de la conquesta de Jaume I, com es posava en relleu en les festes commemoratives organitzades per la ciutat, vegeu Rafael NARBONA, «El Nueve de Octubre. Reseña histórica de una fiesta valenciana (ss. XIV-XX)», *Revista d'Història Medieval* 5, 1994, 231-290.

28. «Todas las propiedades y virtudes —deia el cronista— de que tenemos hecha anatomía y descubierto en el menudo cuerpo del Murciélago, són las que pueden y deven caber en un

animadversió als musulmans, el rei esdevenia un ratpenat que devorava «los mosquitos Moros, que tanta pesadumbre davan a los Christianos con los bocados y ruido perpetuo de guerra, manteniéndose con su sangre» (IV, 840). Potser només un esglaió per sota, Pere el Gran va ser l'altre gran capità que «byzo tan heroycas hazañas, que por ellas, y por la brevedad de tiempo con que las hizo, le parangona Montaner con el gran Alexandro Magno», i afegia: «Con toda verdad, considerando bien que a sólo su corazón se le opusieron todas las fuerças humanas de Príncipes del mundo, y de vassallos propios; y que sin ayuda de confederados, con su ánimo, prudencia, y diligencia lo sujetó todo a sus pies» (III, 614).

Al llarg de les *Décadas*, doncs, pot rastrejar-se l'èmfasi en el paper de la Corona i dels estaments privilegiats —eclesiàstic i nobiliari— tant en el protagonisme de la història del regne com a l'hora de definir els referents de la identitat col·lectiva. L'atenció preferent als personatges i a les institucions eclesiàstiques pot respondre, en bona mesura, a la pròpia condició de l'autor —Escolano era rector de la parròquia de Sant Esteve de València—, però el decantament cap a la noblesa era una manifestació de la progressiva aristocratització de la societat valenciana. El món urbà, i amb ell la dinàmica burgesia medieval, havien entrat en una clara decadència en l'època moderna en favor dels valors nobiliaris. És significatiu que no s'hi parle gaire de les grans famílies ciutadanes, d'aquella poderosa burgesia que seria mitificada segles després pel romanticisme liberal, sinó sobretot dels llinatges cavallerescs. Per al cronista, el prestigi del regne i de les seues ciutats anava lligat al de la noblesa que hi radicava, sempre sota l'autoritat del rei. D'aquesta manera, el «patriotisme» que orienta la redacció de la crònica feia compatible l'adhesió a la Monarquia hispànica amb un particularisme foral de lectura socialment aristocratitzant i políticament realista. Un patriotisme valencià, d'altra banda, que traslluïa el desassossec per l'hegemonia castellana, en reivindicar una història pròpia i diferenciada, i que alhora, en el seu particularisme, també expressava l'afebliment dels lligams històrics que des dels temps medievals havien unit el regne de València a Catalunya.

famoso y gran Capitán. Y poniendo la mira en ellas, por mostrar el invencible Rey Don Jayme que resplandecian todas en su persona, y que se le debía el lauro entre los capitanes de su tiempo, quiso representarlo al mundo, debaxo la cifra deste animal» (IV, 838). El símbol del ratpenat, ben aviat esdevingut un element identificador de la ciutat de València, fou estudiat per l'erudició del primer Nou-cents, vegeu d'Andreu Ivars, «Origen i significació del Drach Alat i del Rat Penat en les insígnies de la ciutat de València», *III Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, València, 1923, II, 89-90.